

ISSN 1829-0531

ԽԱՉԱՏՈՐ ԱՔՈՎԵԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

1 (39)

ԵՐԵՎԱՆ - 2018

ISSN 1829-0531

ՆԱԶԱՏՈՒՐ ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ
№ 1 (39)

ԵՐԵՎԱՆ - 2018

ՄԻՐՈ ՔՈՒԼՊԱԿՈՎՅԱՆ ՄԵՎԼԱՐԱՆՈՒՄԸ
ՀՈԳԵՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻՑ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ: Միխայիլ Բուլգակով, «Վարպետը և Մարգարիտան», փիլիսոփայական վեպ, սեր, Մարգարիտա, Վոլանդ, հոգեվերլուծություն, հայեցակարգ, ֆրոյդյան տեսություն, եռարձադրիչ տեսություն:

Ключевые слова и выражения: Михаил Булгаков, «Мастер и Маргарита», философский роман, любовь, Маргарита, Воланд, психоаналитическая концепция, теория Фрейда, трехкомпонентная теория.

Key words and expressions: Mikhail Bulgakov; "The Master and Margarita"; philosophical novel; love; Margarita; Voland; psychoanalysis; concept; Freudian theory; triangular theory.

Մերը բնորոշ է մարդ արարածին բոլոր տարիքներում: Այն ոգեշնչում է նրան արարելու և կերտելու, ինչ-որ առումով՝ նաև ավերելու և կործանելու: Ինչո՞ք է հենց թեկուզ հին հունական առասպելներից քաջածանոթ Տրոյական պատերազմը: Անմեկնեղի այդ զգացմունքը մինչ օրս էլ շարունակում է գերել մարդկային հոգին, ստիպել վերջինիս դեզերելու կյանքի ոլորապատյությունում և գտնելու «որախոս» կամ «դժոխք» տանող սեփական արահետը: Ուստի ինքնին հասկանալի է, որ այս առիներտոզ զգացմունքն է կյանքի իրական աղբյուրը և, իբրև աղպիսին, չէր կարող անտեսվել ու արձագանք չգտնել արվեստների, այդ թվում՝ և գեղարվեստական գրականության էջերում: Ինչպես իրական կյանքում, այստեղ ևս սիրո գաղափարը ծնել է հակասական, երբեմն իրարամերձ բազում ենթաշերտեր և յուրօրինակ ու խոր ձևակերպումներ: Այս առումով հատկապես ուշագրավ է ռուս նշանավոր գրող Միխայիլ Աֆանասևիչ Բուլգակովի (1891-1940) «Վարպետը և Մարգարիտան» հանրածանոթ վեպը, ուր հեղինակը ներկայացնում է սիրո մի յուրօրինակ պատմություն՝ շաղախված աստվածաշնչյան թեմաներով և փիլիսոփայական սեփական մոտեցումներով:

Վեպի քննությունից պարզ է դառնում, որ հեղինակը պատկերում է սիրո գաղափարի միաժամանակյա երկու վիճակ, ընթերցողի աչքի առջև ընկնողվում և ամբողջանում են Հիսուսի (ևս այստեղ գործում է Յեշուա Հա-

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Նոցրի անունով) և հերոսուհու՝ Մարգարիտայի անձնվեր սիրո պատմությունները: Երե բժիշկ և փիլիսոփա Հիսուսը մարդկությանը բերում է իր անձնուրաց սերն ու նահատակվում հանուն դրա, ապա ֆիզիկական սերը մարմնավորող Մարգարիտան կանացի փխրուն երջանկության համար աննախադեպ համաձայնություն է կնքում անզամ սատանայի՝ Վոլանդի հետ: Ի դեպ, ամենայն հավանականությամբ հերոսուհու այս անունը վերցված է իտալացի արքեպիսկոպոս Յակոբոս դը Վարագինիի (1230-1298) հեղինակած «Ոսկի լեզենդ» խորագրով աշխատությունից նվիրված սրբերի վարքագրությունը: Միջնադարում մեծ համարում ունեցող այդ երկում հեղինակը պատմում է սուրբ Մարգարիտայի մասին, որը մայրության հովանավորուհին էր և, ըստ ավանդության, 4-րդ դարում նահատակվել է Անտիոքում: Ուշագրավ է, որ միջնադարում երան միշտ պատկերել են խցում տեղադրված փակ վանդակում, որտեղից, տարածված լեզենդի համաձայն, երան հաջողվել է փախչել: Ինչպես հայտնի է, Բուլգակովի վեպում սատանան հատուկ նշում է, որ իր պարահանդեսը պետք է գլխավորի Մարգարիտա անունով մի կին, որի երակներում ամենինն էլ սովորական մանկանացուի արյուն չի հոսում: Ինչ-որ առումով նմանության կա նաև այս երկու կանանց ճակատագրերում. բուլգակովյան Մարգարիտան ևս փախուստի է դիմում ամուսնու՝ իր համար բանտ դանձած երա տեից. այն ոսկե ճաղերով մի մեծ վանդակ էր՝ լի հարուստ, բայց անհատականությունը անտեսանելի բազում կապակներով շղթայող ու խեղդող կենսակերպով:

Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ թեև իր ինքնատիպ մտածողության պատճառով Բուլգակովին ժամանակին փորձել են համարել անզամ ոգեհմայության ջատագով, և գրողն էլ անցել է ստեղծագործական կյանքի բավական բարդ, ներքակ ու փշուր ճանապարհ, հայտնվել անզամ մեկուսացվածության մեջ, այնուամենայնիվ նա ըստ էության 19-րդ դարի ռուս գրականությանը բնորոշ փիլիսոփայական վեպի ավանդների ինքնօրինակ կրողն ու արժանավոր շարունակողն է ասել է թե՛ Լ. Տոլստոյի և Ֆ. Դոստոևսկու գրական ժառանգորդը:

«Փիլիսոփայական վեպ» գրականագիտական եզրույթն առավել լայն տարածում գտավ 20-րդ հարյուրամյակի ընթացքում: Այս ձևակերպումը բնորոշում է գեղարվեստական երկերի մի ենթաշերտ, ուր կոմպոզիցիան համադրվում է փիլիսոփայական գաղափարների արծարծումների հետ: Գրական նման որոշ կոթողներ կարող են հանդես գալ նաև «դաստիարակչական վեպ» հասկացության ներքո, քանի որ վերոհիշյալ ստեղծագործությունների մեջ հեղինակն առանձնակի ուշադրություն է դարձնում իր կերտած կերպարների աշխարհայացքի ձևավորման պատմությանը. լուսաբանում է երանց ներաշխարհում կատարվող

փոփոխություններն ու շեշտադրում հայեցակարգային իմաստավորումը: Մակայն, մյուս կողմից, երկու տեսակի այս վեպերը, անտարակույս, ունեն նաև ժանրային տարբերություններ, որի վառ ապացույցը զրական կերպարի՝ իբրև փիլիսոփայական որոշակի գաղափարների կրողի և արտահայտողի, ամբողջականացման գործընթացն է. փիլիսոփայական վեպում, օրինակ, պարտադիր չէ հերոսի հասունացման և բնորոշող հատկանիշների ձևավորման պատկերումը, մինչդեռ դաստիարակչական վեպում հիշատակված երևույթները կազմում են էական բաղադրիչ մաս: Բացի այդ փիլիսոփայական կարող են համարվել նաև այն վեպերը, որոնք զրված են ուտոպիստական կամ հակաուտոպիստական որոշակի մոտեցումների համաձայն՝ կախված հասարակական կյանքում սեղ գտած իրադարձությունների փիլիսոփայական և պատմական վերլուծումից: Ուստի, ինչ վերաբերում է Մ. Բուլգակովի «Վարպետը և Մարգարիտան» վեպի ժանրային հստակեցման խնդրին, ապա այն բավական խնդրահարույց է, քանի որ հեղինակը միաձուլել է հեարավորն ու անհնարինը, մասնավորապես պատմությունն ու ֆելիետոնը, քնարական ու առասպելականը, իրականն ու երևակայականը: Բայց և այնպես, այն որոշ վերապոետիզմներով կարելի է դասել փիլիսոփայական վեպերի շարքին:

Բուլգակովյան այս առաջին հայացքից հակասական գաղափարներով լեցուն վեպի դիտարկման համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է անդրադառնալ դրա ստեղծման պատմությանը: Ինչպես հայտնի է, «Վարպետը և Մարգարիտան» գրողի կարապի երգն է, որի վերջին գլուխը հեղինակը թելադրել է կնոջը՝ Ելենա Մերգենևային 1924-ին Թմրակոյտների կիրառմամբ անասնի ցավերը հաղթահարելուց հետո: Գուցե հենց այս վերջին փաստով է նաև պայմանավորված վերոհիշյալ վեպի առաջին հայացքից դժվարամատչելի թվացող հակասականությունը՝ իրականության ու երևակայականի շաղախը, որը վերջինիս հաղորդում է յուրօրինակություն, բայց և ընթերցողի մտապատկերում ծնում է իրարամերժ բազում զգացումներ:

Վեպի կերտման պատմության սկիզբը տանում է դեպի 1920-ականներ և շարունակվում գրողի մահից հետո: Այն լիակատար տարբերակով լույս է ընծայվել 1966-ին՝ հեղինակի մահից գրեթե քառորդ դար անց, վերջինիս այրու ջանքերի շնորհիվ: Այդ նույն ժամանակ էլ այն ընթերցողի սեղանին հայտնվել է ներկա խորագրով, իսկ մինչ այդ ունեցել է «Ինժեների սմրակը», «Մև մոզը» անվանումները, որոնք 1930թ. ոչնչացվել են հենց Բուլգակովի ձեռքով: Ուշագրավ է, որ այս հանրածանոթ գործը բազմիցս բեմականացվել և էկրանավորվել է: Եվ ամենևին էլ պատահական չէ, որ ուսու հայտնի արձակագիր, բանաստեղծ և կինոսցենարիստ Կոնստանտին Սիմոնովը, որը, ի դեպ, հեղինակել է վերոհիշյալ վեպի

առաջին հրատարակության նախաբանը, անդրադառնալով հանդուկազգացումներ ձևող բուլգակովյան վեպին, եշում է, որ հեղինակն այնտեղ ներդրել է «իր ծաղրական հայացքի ամբողջ սրությունը, անզուսպ երեսակայությունն ու հոգեբանական հզոր դիտողականությունը»¹:

Ինչպես արդեն եշեցինք, վեպի առանցքային խնդիրներից մեկը սիրո հավերժական թեման է, որն արձակագիրը դիտարկում է միանգամայն նորովի, իսկ այդ նույն հիմնախնդիրը, հարկավ, քննվել է նաև հայտնի հոգեվերլուծաբանների կողմից, որոնք այն դարձրել են լայն տարածում ստացած իրենց տեսությունների հիմքն ու այդպիսով կերտել բարձրագույն ավարելակերպի մի ամբողջ հայեցակարգ: Ուստի, անդրադառնալով հանդերձ այդ հայեցակարգերին, փորձենք այն համատեղել բուլգակովյան փիլիսոփայության հետ, գտնել սիրո հայեցակարգի վերաբերյալ միմյանց լրացնող, ինչ-որ առումով հակասող, բայց և յուրօրինակ սահմանումներ առաջադրող կզրնք:

Այսպես, ավստրիացի հանրաճանաչ հոգեբան, հոգեվերլուծության եշանավոր ներկայացուցիչ և նյարդաբան Ջիզմունդ Ֆրոյդը (1856-1939) սիրո հիմքը համարում է անհատի նյարդային համակարգի գործունեությունը, որը խարսխված է «բավականության սկզբունքի» և «իրականության սկզբունքի» բախման վրա, ինչը մշտապես տեղի է ունենում ցանկացած անհատի հոգեկան աշխարհում՝ ծննդյան առաջին իսկ վայրկյաններից սկսած: Իսկ երբ այդ բախումն անազնանում և դառնում է անկատարելի, ապա, հոգեբանի պնդմամբ, անհատն ընկնում է «ախտածին վիճակի» մեջ, քանի որ փորձում է խուսափել իրականության պարտադրած բռնությունից: Եթե այս տեսանկյունից դիտարկենք բուլգակովյան հերոսուհու՝ Մարգարիտայի սերը դեպի Վարպետը, ապա պարզ է դառնում, որ այն թելադրված է կանացի բնական զգացումներով սիրված լինելու անհրաժեշտությամբ, նրանով, ինչը տարաբախտ կլինը չի կարողանում գտնել սեփական օջախում, և, ավստրիացի գիտնականի տեսության համաձայն, իրականության հետ բախման արդյունքում հայտնվում է հասարակության չափանիշներին հակասող հոգեվիճակում:

Մակայն մարդկային էակի սիրային նախասիրությունների առաջացման հիմնախնդրում, անշուշտ, առկա են բազում գործոններ, որոնցից Ջ. Ֆրոյդն առանձնացնում է հատկապես երկուսը՝ տվյալ ազգին բնորոշ մշակույթն ու սիրած էակի ընտրությունը: Մշակույթ ասելով՝ գիտնականը նկատի ունի տվյալ հասարակության ավանդական

¹ Տե՛ս Տիմոնով Կ., Разговор с товарищами (Письма о литературе) // Вопросы литературы, 1968, № 9, էջ 86:

մտածումները, օրինակ, ամոթի զգացումը, խղճահարությունը, բարոյական արժեքահամակարգը և այլն, որոնք անցնում են անհատի գիտակցության ֆիզիկ և պայմանավորում վերջինիս սիրային պատկերացումները: Իսկ երկրորդ գործոնի, այսինքն՝ սիրո առարկայի ընտրության խեղդիչ հոգևվերլուծաբանը կապում է ընտանեկան սխալ դաստիարակության, հասարակական անհարիր միջավայրի, ենթամշակութային արժեքների և այլ հիմնահարցերի առկայության հետ, որը կարող է բնականաբար նանգեցնել որոշակի շեղումների: Ուստի Չ. Ֆրոյդի մտածելակերպի համաձայն՝ սերն այն ամենի ամբողջականացումն է, որը երեսն է գալիս անհատի ներաշխարհում վերջինիս ստեղծման առաջին իսկ օրից՝ «առաջնային ցանկությունների» հետ մեկտեղ: «Հոգեվերլուծությունը մեզ սովորեցնում է բոլոր երևույթները դիտարկել որպես առաջնային ցանկությունների ազդակներ»², - նկատում է գիտնականը:

Եթե բուլզակոյվյան հերոսուհուն դիտարկենք վերոհիշյալ տեսանկյունից, ապա ակնհայտ է, որ Վարպետի ընտրությունը պայմանավորված է նրա տաղանդի հանդեպ Մարգարիտայի անտանի ակնածանքով, կինն անընդհատ փայփայում է վերջինիս ստեղծած վեպը, նավարում պատասոիկներն իբրև մասունք և նրա մասին խորհելիս գու՝ գահեռաբար անվերջ վերհիշում նաև այդ ձևագրերի գոյության մասին՝ «Արցունքները սրբելով, Մարգարիտա Լիկոյանեան ցած դրեց տետրը, արմուկները հենեց հայելու սեղանիկին և հայելու մեջ արտացոլված, նստած էր երկար ժամանակ՝ աչքը չկտրելով լուսանկարից: Հետո արցունքները չորացան: Մարգարիտան խնամքով դասավորեց իր ունեցվածքը, և մի քանի բուպե անց դրանք վերստին թաղված էին մետաքսե լաբերի տակ, ու մութ սենյակում շրխոցով փակվեց կողպեքը»³:

Ինչ վերաբերում է այն խեղդին, թե Վարպետի հանդեպ տածած սերը նախատում է հասարակության բարոյական օրենքներին, քանի որ Մարգարիտան ամուսնացած էր առաջին հայացքից բավական ընդունելի և քնականոն վարքագիծ ունեցող տղամարդու հետ, որը նրան պարզևել էր քարեկեցիկ կյանք և նաև թվացյալ երջանկություն, ապա, հոգեվերլուծաբանի տեսության համաձայն, հենց նույն հասարակության պարտադրած չափանիշներն են մղում այդ իսկ վաղուց ի վեր հաստատված օրենքների ժխտմանը. «Մարգարիտա Լիկոյանեան համատեղ

² Фрейд З., Я и оно, Труды разных лет: В 2 тт., Кн. 1. - Тбилиси: Мерани, 1991, стр. 90-91.

³ Բուլզակով Մ. Ա., Վարպետը և Մարգարիտան բառերական վեպ, թարգմ. և անոթակից Ա. Հովհաննիսյանի, Եր., «Սովետ. գրող» հրատ., 1985, էջ 245:

բնակարանում ապրելու սարսափներին ծանոթ չէր: Մի խոսքով... ես երջանիկ էր: Եվ ոչ մի բույն: Այն պահից ի վեր, երբ ամուսնացել էր տառիկը տարեկան հասակում և առանձնատուն ընկել, երջանկություն չունեի: Աստվածներ իմ, աստվածներ: Իսկ ի՞նչ էր պետք այդ կնոջը: Ի՞նչ էր պետք այդ կնոջը, որի աչքերում միշտ մի տեսակ անըմբռնելի կրակ էր վառվում, ի՞նչ էր պետք մի այլը թեթևակի շիլ այդ վիռկին, որն այն զարեանը միմոզաներով պճովեց Զգիտան: Ինձ հայտնի չէ Ակներևաբար, կինը ճիշտ էր ասում, երան պետք էր ես՝ Վարպետը, և ոչ ամենին գորական առանձնատուներ, ոչ առանձին այգին, ոչ էլ դրամը»⁴:

Ինքնին հասկանալի է և ակնհայտ, որ այստեղ ծնվում է հոգևվերլուծաբանի մյուս տեսակետը՝ առաջնային ցանկությունների ազդակները, որն այս դեպքում սիրված լինելու պարզագույն ցանկությունն է. ինչը բնական ձգտում է և խորապես բնորոշ կանացի հոգեբանությանը: Ուստի ինչ-որ առումով կարելի է եզրակացնել, որ բուլզակովյան հերոսուհին բացարձակապես համապատասխանում է սիրո ֆրոյդյան տեսությանը:

Շվեյցարացի հոգեբույժ, վերլուծական հոգեբանության հիմնադիր Կարլ Գուստավ Յունգը (1875-1961) իր «Կարմիր գիրք» խորագրով ստվարածավալ աշխատության մեջ, որը ներառում է հեղինակի 1913-1916թթ. ընթացքում անձնական փորձառության վրա հիմնված ձեռագրերը, եռյակն անդրադառնում է սիրո թեմային ու տալիս այդ հասկացության յուրատեսակ ձևակերպումը: Ուշագրավ է, որ լիակատար տեսքով այս աշխատությունը լույս է տեսել և հանրության սեփականությունը դարձել 2009-ին՝ Ու. Լորթոնի հրատարակությամբ, իսկ հեղինակի կենդանության օրոք քչերին է հաջողվել ընթերցել այն: Վերոնիշյալ աշխատությունը պարունակում է Կ. Յունգի համապարփակ հայեցակարգը, և գիտնականն ինքը ժամանակին այն անվանել է «դիմախոսաց հանդիպում անգիտակցականի հետ»⁵: Ինչ վերաբերում է սիրո հայեցակարգին, ապա գիտնականը հայտարարում է. «Ամեն երևույթի սկզբնավորումը սերն է, բայց երևույթների էությունը կյանքն է»⁶: Սակայն ես ավելի հեռուն է գնում և մասնավորեցնելով իր մտտեցումը՝ կշռում. «Նա, ով սիրում է, լիքն ու գերհագեցած անոթ է, որ սպասում է տրվելու: Իսկ ես, ով հակված է

⁴ Բուլզակով Մ. Ա., Վարպետը և Մարգարիտան, քառերկական վեպ, էջ 242:

⁵ S. u. Jung, Carl Gustav (1961). Aniela Jaffe, ed. *Memories, Dreams, Reflections*, էջ 178-194:

⁶ Jung Carl, "The Red Book", p 327:

մտածելու, խորն է ու սեռամեջ և սպասում է իրականացման»⁷: Հոգևվերլուծաբանը մեծապես արժևորում է սիրո զգացմունքն ու հայտարարում, թե «մեծ է նա, ով սիրում է, քանի որ սերը մեծ Արարչի ներկա գործողությունն է, աշխարհի գայլու և աշխարհի դառնալու վայրկյանը: Հզոր է նա, ով սիրում է: Բայց զորեղ է նա, ով իրեն սիրուց հեռու է պահում»⁸: Ասել է թե՛ համաձայն Յունեզի մտտեցման՝ սերն անհատին տալիս է մեծագույն հզորություն, սակայն միևնույն ժամանակ խոչընդոտում է ինքնարտահայտմանն ու ինքնադրսևորմանը:

Եթե Բուլգակովի կերտած Մարգարիտային դիտարկենք նշյալ տեսանկյունից, ապա սատանայի հետ վերջինիս մեղալից համաձայնությունն արդարացված է, քանի որ պայմանավորված է ամենակուլ սիրով, բայց և այնպես այն չի դադարում մեղք լինելուց, որովհետև միշտ չէ, որ նպատակն արդարացնում է միջոցները: «Որքան երջանիկ եմ, որքան երջանիկ եմ, որքա և երջանիկ եմ նա, որ գործարքի մեջ մտա նրա հետ: Օ՛, սատանա, սատանա: Միրելիս, ստիպված եք լինելու ապրել վեռնի հետ»⁹: Մա, անտարակույս, արդեն հատուն սիրո ամեն ինչ զոհաբերող կնոջ ճիչ չէ, այլ անսանձ ազատության անհասկանալի ձգտում:

Հակասական, սակայն յուրովի գեղեցիկ այս հայեցակարգի դիտարկումն անկատար կլիներ, եթե անտեսեինք ամերիկացի հոգեբան Ռոբերտ Ստերնբերգի (1949) եռաբաղադրիչ տեսությունը, որը հիմնված է երեք տարրերի մտերմության, կրքի և պարտականության սերտաձած փոխհարաբերության վրա: Այս տեսության համաձայն՝ մտերմությունը համախառնակցության, միության և կապվածության խառնուրդ է, իսկ կիրքը՝ սիրահարվածության և սեռական գրավչության համաձուլվածք: Ինչ վերաբերում է երրորդ պարտականության բաղադրիչին, ապա այն մուտակա ժամանակի տեսանկյունից ենթադրում է սիրող գույզերի միմյանց հետ փոխհարաբերությունները շարունակելու ընտրություն, իսկ հետահար նպատակով միասնական ձեռքբերումներ և ապագայի վերաբերյալ համատեղ նախագծեր. «Որնե՛տ անհատի սիրո ուժգնությունը», գրում է Ռ. Ստերնբերգը,՝ կախված է այս երեք բաղադրիչների բացարձակ հզորությունից, իսկ որնե՛տ անհատի ստեղծած հարաբերությունների տեսակը՝ միմյանց հանդեպ դրսևորած զգացմունքի ուժգնությունից»¹⁰:

⁷ Նույն տեղում, էջ 253:

⁸ Նույն տեղում:

⁹ Բուլգակով Մ. Ա., Վարպետը և Մարգարիտան, Թատերական մեյք, էջ 409:

¹⁰ Sternberg, Robert «A Triangular Theory of Love», in H. T. Reis/C. E. Rusbult eds., *Close Relationships* (2004) p. 258

Համաձայն հոգևրանի եռաբաղադրիչ տեսության՝ փոխհարաբերությունների կայուն և երկարատև զարգացման համար վերոնկարգված տարրերի փոխկապակցվածության ցայտուն դրսևորումը խիստ անհրաժեշտ է քանի որ դրանցից սոսկ մեկի վրա հիմնված հարաբերությունները գոյատևելու ավելի քիչ հնարավորություն ունեն։ Իսկ բույզակույան հերոսուհու ընտանեկան կյանքի պատկերներից անկնարարքն երևում է սոսկ պարտակաեության իրականացումը, որը և պայմանավորում է այդ ամուսնական գույզի անկայուն հարաբերություններն ու նպաստում մեկ այլ անձի՝ Վարպետի երևան գալուն։

Ռ. Ստերերբրցը կատարում է նաև սիրո հայեցակարգի յուրատեսակ դասակարգում, որն ընդգրկում է այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են սիրահարվածությունը, ընկերական, ռոմանտիկ սերը, ինչպես նաև այդ զգացմունքի՝ ճակատագրական և բացառիկ ու կատարյալ կոչվող տարատեսակները։ Ռ. Ստերերբրցն անգամ ներկայացնում է դատարկ կամ սևամեջ սիրո գաղափարը, որին բնորոշ է պարտակաեությունների սոսկ ավանդական դարձած կատարումը, բայց բացակայում են զգացմունքն ու կիրքը։ Այդպիսին է, անշուշտ, Բույզակույի կերտած Մարգարիտայի ընտանեկան կյանքն իր ամուսնու հետ, որն ի վերջո խորտակվում է, ինչպես այն ամենը, ինչը սոսկ երևութական է։

Ոչ վերաբերում է Մարգարիտայի՝ Վարպետի հանդեպ տածած սիրուն, ապա այն, անշուշտ, ճակատագրական է, քանի որ հիմնված է ամենակույ կրքի վրա և իրականացման ճանապարհին միջոցների միջև որևէ խորություն չի ճանաչում (սատանայի հետ կեցած հանցավոր համաձայնությունը)։ Սակայն, մյուս կողմից, այն նաև կատարյալ է, քանի որ Մարգարիտայի և Վարպետի սերը վերածվում է հավերժության, երբ վեպի ավարտին Հիսուսի ուղարկած պատվիրակը՝ Ղևի Մատթեոսը, երկնային հրամանն է փոխանցում Վոլանդին՝ իր հետ տանել Մարգարիտային, բայց նրան չբաժանել իր սիրած էակից։ Այսինքն՝ երկնային նախախնամության տեսանկյունից Մարգարիտայի և Վարպետի սերը հանցավոր է, ուստի վերին արքայության դռները վակ են նրանց առաջ, և նրանք կարող են հայտնվել միայն դժոխքում։ Դրա վառ ապացույցն է նաև այն, որ այս երկու սիրահարներին միմյանց հետ միավորում է սատանայի հովանավորությունը, և իրենց վերջին ճամփորդությունը ևս նրանք կատարում են նույն սատանայի՝ Վոլանդի ու վերջինիս շքախմբի ուղեկցությամբ։ Այս սերը, սակայն, նաև ընդունելի է, քանի որ հանուն դրա սիրահար գույզը պատրաստ է հաղթահարել ցանկացած խոչընդոտ, անգամ հակառակ գնալ համայն աշխարհին, ոտնահարել ավանդական ընդունված մտնեցումներն ու հասնել երանության։ Հետևաբար մասն ի գորու չէ բաժանել նրանց։ Այսինքն նրանք հասել են Ստերերբրցի մատնանշած

կատարյալ սիրուն, որը, ցավոք, ինչպես հոգեբանն է եղում, չի կարող լինել հավերժական, արձակագրի մտանդացմամբ այն կարող է շարունակվել միայն հանդերձյալ աշխարհում:

Այսպիսով, Մ. Բուլգակովի «Վարպետը և Մարգարիտան» վեպում տեղ գտած սիրո թեմայի քննությունից պարզ է դառնում, որ այս հավերժական խնդիրը չունի և չի կարող ունենալ սպառիչ մեկնություն, մշտական բուռն դրսևորումներ (այս առումով ուշագրավ է Վարպետը, որը սիրահարված է Մարգարիտային, բայց բվում է անհաղորդ իրենց սիրուն սպասվող հետագա ճակատագրի հանդեպ), չի ճանաչում սահմաններ և կարող է միանույն թույլատրելի ու անթույլատրելի (սասանայի՝ Վոլանդի ջանադիր հավաստիացումները Հիսուսի իրական գոյության մասին): Ուստի, ինչպես իրավացիորեն եղում է իրացիոնալիզմի հայտնի ջատագով գերմանացի փիլիսոփա Արթուր Շոպենհաուերը (1788-1860), «սերը հաճախ հակասության մեջ է մտնում նույնիսկ անձի անհատականության հետ»¹¹:

2. Ա. Շարության

Միրո բուլգակովյան մեկնաբանումը հոգեվերլուծության

հայեցակարգից

Ամփոփում

Հողվածը նվիրված է ռուս եշանավոր գրող Միխայիլ Բուլգակովի «Վարպետը և Մարգարիտան» վեպում կարևոր տեղ զբաղեցնող սիրո զգացմունքի հեղինակային մեկնաբանություններին, որոնք քննվում են հոգեվերլուծական զանազան տեսությունների հայեցակարգերից: Մասնավորապես ընդգծվում է, որ խնդրո առարկա վեպը, վերլուծության ենթարկվելով այդ տեսանկյունից (Ջ. Ֆրոյդ, Կ. Յունգ, Ռ. Ստերերթգ), բացահայտում է սիրո ընկալման ենթաշերտերն ու հավաստում վերոնիշյալ հոգեվերլուծական հայեցակարգերին սիրո բուլգակովյան մեկնաբանության համապատասխանությունը: Այդ տեսակետից հատկապես քննարկվել են վեպի գլխավոր հերոսուհու ճակատագրական սիրո ենթաշերտը իբրև սկզբունք ընտրելով ամերիկացի հոգեբան Ռոբերտ Ստերերթգի էտաբաղադրիչ տեսությունը, որը հիմնված է հիմնականում երեք տարրերի մտերմության, կրքի և պարտականության սերտաճած փոխհարաբերությունների վրա:

¹¹ Տե՛ս Շոպենհաուեր Ա . *Մետաֆիզիկա քաղցած սիրոյ, Ինքնուրուպ արտաբերում*, Մ., 1992, էջ 576:

А. А. Шарурян

Психоаналитическая концепция булгаковской интерпретации любви**Резюме**

Статья посвящена авторским интерпретациям чувства любви, занимающим важное место в романе «Мастер и Маргарита» известного русского писателя Михаила Булгакова, анализируемым в свете разных психоаналитических концепций. В частности, отмечается, что анализ романа с указанной точки зрения (З. Фрейд, К. Юнг, Р. Стернберг) позволяет раскрыть скрытые слои восприятия любви и свидетельствует о соответствии булгаковского восприятия любви вышеотмеченной психоаналитической концепции. С этой точки зрения с позиций трехкомпонентной теории американского психолога Роберта Стернберга, основанной на тесной взаимосвязи трех составляющих – близости, страсти и обязанности, особому анализу подвергается скрытый слой роковой любви главной героини романа.

H. A. Sharuryan

Bulgakov's Interpretation of Love from the Concept of Psychoanalysis**Summary**

The article is devoted to the author's interpretations of the sense of love that has essential part in the novel "The Master and Margarita" by the famous Russian writer Mikhail Bulgakov that are studied from the perspective of concept of various psychoanalytical theories. It particularly underlines that the novel under consideration analyzed from this perspective (Z. Freud, K. Jung, R. Sternberg) reveals the sublayers of love's perception and justifies the corresponds of Bulgakov's interpretation of this feeling to the above mentioned psychoanalytical concepts. From that standpoint the sublayers of the main heroine's fatal love are discussed by the principal of the American psychologist Robert Sternberg's triangular theory which is mainly based on the close interrelation of three components, i.e. intimacy, passion and commitment.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՌՈՒՋԱՆԱ ԱՄՏԱՐՑԱՆ «Վախ» հասկացույթի զուգադրական վերլուծությունը հայերենում և անգլերենում	3
ՌՈՒՋԱՆ ԽԱՉԱՏՐՑԱՆ Անգլերենի և հայերենի՝ առնամանա համեմատական քննություն	14
ՆԱՐԻՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Գրաբարի ապաստի դերքայը միջին հայերենում	21

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒՒՄԱԼՅԱՆ Արցախի անկախությունը Բոզզան Վերդյանի գերագույն երազանքն էր	29
ՌՈՒՋԱՆ ՂԱԶԱՐՅԱՆ, ԱՆՆԱ ԽԱՉԱՏՐՑԱՆ Շեքսպիրի ստեղծագործությունների առաջին հայերեն թարգմանությունները	37
ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՇԱՐՈՒՐՅԱՆ Միրո բուլգակովյան մեկնաբանումը հոգեվերլուծության հայեցակարգից	47
ԳԱԳԻԿ ԽԱՉԱՏՐՑԱՆ Մկրտիչ Արմենի «Երևան» վեպը	57
ՏԱԹԵՎԻԿ ՄԵՐՋԱՆՅԱՆ Բարոյահոգեբանական անկման ընդհանրությունները Նար-Ղոսի «Հոգուն վրա հասավ» և «Սև փողերի տոկոսը» եռրավեպերում	67

ՏԱԹԵՎԻԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆ	
Հրայրա Հովհաննիսյանի պատկերաստեղծման արվեստը	76
ՕՖԵԼՅԱ ԴԱԼԱՅՅԱՆ	
Վ.Պետրոսյանի «Դիմանկարներ կյանքի երկնքից» շարքը	84
ՄԱՐԻՆԵ ՄԿՐՏՅԱՆ	
Մարդու և բնության կենսահոգեբանական կապերը Ջորի Բալայանի ստեղծագործություններում	89
ՎԱՐՈՒՀԻ ՄԿՐՏՅԱՆ	
Բնությունը Համո Սահյանի պոեզիայում	94

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԻԿԱ

ԱԼԲԵՐՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ	
Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցումը բոլորում	100
БЕЛЛА ХОДЖУМЯН	
Принципы обучения языку специальности армяноязычных студентов-бакалавров	111
ԳԱՅԱՆ ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ	
«Հայ-արարական պատմամշակութային առնչություններ» առարկայի դասավանդման մեթոդները	116
АННА МУРАДЯН	
Изучение суффиксов абстрактных существительных в сопоставлении с армянскими эквивалентами на уроках русского языка	126
ԱՇՈՏ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ	
Շնտանեկան դաստիարակության գաղափարների արտացոլումը հոգևոր զրակաևության մեջ	131

ՀԱՍՄԻԿ ԽԱՉԱՏՐՑԱԼ	
Խոսքի զարգացման մեթոդական հեարները միջին դպրոցում	138
ԳՈՂԱՐԻԿ ՄԿԻՏՉՑԱԼ	
Շնթերցման տեխնիկայի զարգացման իմ փորձն ու եկատառումները	148
ՆՎԱՐԴ ՔԱՐՍԵՂՑԱԼ	
Ազգային արժեքների ձևավորումը պետական պատվեր	152
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՑԹ	
ԱՆՆԱ ԱՄԱՏՐՑԱԼ, ՆԱԻՐԱ ՄԱՂՈՑԱԼ	
Հայաստանի կոմպոզիտորների միության ստեղծումը և կայացումը	155
ՄԱԹԵՆԻԿ ՂԱՓԼԱՑԱԼ	
Միհրան Թումաճանի ֆուկորագիտական հայացքները և հավաքչական աշխատանքի սկզբունքները	162
ՂԱՎԹ ԿԱՐԱՊԵՏՑԱԼ	
Վահուշտի Արքայազնի կյանքը, գործունեությունը, պատմաբանական հայացքները	171
ԳԵՈՂԳԻ ՄԻՐՋԱԲԵԿՑԱԼ	
Վեդի զավառը 1590 թ. Օսմանյան հարկացուցակում	181
ԱՐԱՐԱՏ ՍՏԵՓԱՆՑԱԼ	
Կարսի քաղաքի Գալիկ Բ-ի 1065 թ. գաղթը	186
ՆԱՐԵՆԱԴԱՐՑԱԼ	
Խաչատուր Իսկանդարյանի մոնումենտալ քանդակները	201

ԳԵՎՈՐԳ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Առևտրի թղթերի բրիտանական արտոդրման խարսրության
«Ազգություների խնդիրը Կովկասում» հաստիկ հուշագիրը
(1917 թ. հոկտեմբեր)

208